

ПРОВЕДЕННЯ ПАРЦЕЛЯЦІЇ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті розглянуто процес проведення парцеляції в Східній Галичині міжвоєнного періоду. Показано причини здійснення парцеляції пов'язані з занепадом великих господарств поміщиків та «земельним голодом» основної частини населення – селян. Проаналізовано здійснення парцеляції згідно законодавства новоствореної Польської держави. Надання кредитів осадникам та селянам для створення самостійних господарств – осад. Загалом процеси парцеляції проходили повільно і були ускладнені різними чинниками.

Ключові слова: Східна Галичина, парцеляція, осаники, осада, земельний наділ, земельна реформа, великі землевласники, сляни, земельний голод, поділ землі, кредит.

Gladun M.

PROCESS OF PARCELATION IN THE EASTERN HALYCHYNA IN THE INTERWAR PERIOD

The article deals with the process of parcelation and komasation in the Eastern Halychyna during the interwar period. The reasons for the implementation of parcelation, which were associated with the decline of landowners' large farms and "land hunger" of the majority of the population – peasants, are shown in the article. The implementation of parcelation under the laws of the newly formed Polish state is analyzed. Lending loans for osadnyky and peasants for the formation of independent farms - osad. In general, the processes of parcelation as well as komasation were slow and complicated by the various factors.

Keywords: Eastern Halychyna, parcelation, komasation, osadnyky, osad, allotment, land reform, large landowners, peasants, land hunger, division of land, loan.

Господарство західноукраїнських земель руйнувалось під впливом різних чинників, зокрема, політичних та економічних перетворень в середині Австро-Угорської та новоутвореної Польської держав. Галичина в результаті війн була сильно зруйновано, тому виникало питання впорядкування та налагодження економіки та відновлення сільського господарства. Східна Галичина займала 3 540 000 га (1 гектар позначає площу квадрату 100м x 100м = 10 000 м² або 100 а або 0,01 км²) земельних угідь з них 2 596 537 га складала рілля. Згідно перепису 1910р.(без Бжозовського

повіту) тут проживало 4 735 477 чол. тобто 64,73% від всього населення Галичини [21, с. 36]. Великим землевласникам Галичини, яких на 1902 р. налічувалось 3 895 чол. належало 44% [2, с. 168-182] землі – 2 млн. 090 тис га [22, с. 35]. Відповідно дрібні господарства до 5 га становили 79,9% всіх селянських господарств. Загалом селяни володіли 1 млн. 450 тис га землі [22, с. 35].

Одними із напрямків вирішення земельного питання була парцеляція (поділ) великої власності. Польський уряд приділяв вагому увагу парцеляції і оскільки основну масу – 94,4% українського населення складали селяни, які займались землеробством, а 59,7% поляків проживало на доходи від сільського господарства [1, с. 62]. Загалом у політичних економічних і національних відносинах вони мали дуже важливе значення, бо з однієї сторони великі землевласники не могли відновити зруйновані фільваркові господарства самостійно, а з іншої сторони селянство страждало від земельного голоду [26, ар. 50]

У даній статті поставлено за мету показати позицію української та польської інтелігенції у вирішенні земельного питання. Показати реалізацію земельної реформи шляхом парцеляції великих господарств і передачі їх земель селянам за викуп з метою створення господарств нового типу - осад.

Ще на початку ХХ ст обговорювалось питання аграрної реформи. Під тиском селянських повстань 1900 та 1902 р українською та польською інтелігенцією на селянських зборах та у австрійському парламенті підняли питання парцеляції панських земель. Одними з широкомасштабних були страйки організовані націонал-демократами, радикалами і соціал-демократами, які вимагали проведення земельної реформи та підвищення платні сільськогосподарським робітникам поміщицьких маєтків [20, с. 102]. Навесні 1900 р. розпочалися перші селянські страйки у 15 селах Борщівського повіту, які належали польському землевласнику графу Баворовському. Страйкарі вимагали підвищення платні з 18 – 20 до 50 центів за день, а під час жнив з 80 центів до 1 гульдена (1892 року на заміну гульдену прийшла крона (1 гульден = 2 крони), з того часу емісії гульдена більше не проводились, проте в обігу він залишався). Цей виступ було придушено австрійськими військами. Новий страйк вибухнув у червні 1902 р. в Львівському і Перемишлянському повітах на землях графа А. Потоцького і вже в липні охопив 500 сіл з 26 повітів. Це був перший широкомасштабний виступ в Австро-Угорській імперії [20, с. 103].

У газеті «Діло» опублікували постанови, що ухвалили на загальних зборах політичного товариства «Жовківська Руська Рада». В якій взяли участь значна частина селян, членів з повіту, 10 священників, та представник від парламенту.

Отець Доломицький у своєму виступі зазначив *«Земля повинна належати тому хто на ній працює, тобто селянам-хліборобам». Пани самі на ґрунтах не працюють а послуговуються наймитами, тому і банкрутують, чим раз більше заборгованість їх росте, тому раді не раді а змушені позбуватись своєї землі. ...Держава повинна сама викупити землю великої посілости і розпарцелювати її між селянами, а за той ґрунт стягати у селян додаткову платню. Селяни будуть радо платити гроші за ґрунт бо маючи землю будуть мати на чому працювати»* [18, с. 2].

На цих зборах була затверджена резолюція, в якій п'ятим пунктом зазначалось, *«держава має викупувати заборговані панські ґрунти та парцелювати їх між селянами»* [18, с. 2].

Однак вже тоді з боку польської політичної еліти спостерігалися зовсім інше політичне підґрунтя стосовно парцеляції магнатських маєтків та передачі їх Польським, а не українським селянам. Намісниками цесаря в Галичині були в першу чергу польські великі землевласники графи Голуховський, Бадені, Потоцький, Бобжинсь-

кий, що поряд з правлячою Народно-демократичною політичною партією – «енецькою», яку очолювали в Галичині професори Львівського університету Станіслав Грабський та Станіслав Гломбінський, вели політику «польського стану посідань» [20, с 100-101].

У «Слові польським» від 10 грудня 1902 р. у статті: «Wychodźstwo a kolonizacya wewnętrzna» читаємо, що 4 грудня 1902 р. відбулася нарада польських послів до сойму в справі внутрішньої колонізації Східної Галичини поляками, на якій було ухвалено три резолюції: „*potrzeba oświeceni ludności polskiej, iż może nabywaé na bardzo korzystnych warunkach grunta folwarezne we Wschodniej Galicyi przy czen szerególnego dozna ułatwienia z chwila wejścia w życie krajowej ustawy o włościach rentowych, majaczh dostarczyć ynacznego kredytu na cele parcelacyjne*” [9, с. 2].

На початку ХХ ст. поляки викупували землю у німецьких колоністів по ціні 394 золотих (золотий, злотий (*польськ złoty, złotówka*) – грошова одиниця Речі Посполитої, в середині 17 ст. = 30 грошам. З 29 квітня 1924 р. в результаті грошової реформи впровадженій в обіг знову) за 1 га землі. До 1894 року польське селянство закупило 12 000 га землі по закупівельній ціні 1 385 марок (грошова одиниця Австрійської (Австро-Угорської) імперії 1 марка = 67 дукатів = 10 талерів = 20 гульденів) за гектар на загальну суму 682 732 000 марок. До 1907 р. було викуплено 257 429 га землі на суму 255 887 426 марок [27, с. 113].

Українська інтелігенція, економічно слабша, не змогла дати селянству фінансової допомоги на придбання землі шляхом парцеляції. Крім того у Галичині значно завищувалася ціна на ґрунт. Використовуючи «голод землі», великі землевласники в новій економічній обстановці значно піднімали ціни на землю в порівнянні з іншими землями Австро-Угорщини. Надмірно високі ціни на землю в Галичині також спричинювала заробіткова еміграція, з якої пересилали значну кількість грошей до краю. Масова міграція розпочалася ще з 90-х років ХІХ ст. Селяни їхали на заробітки до Німеччини, Франції, Канади, Бразилії, Аргентини. За перше десятиріччя ХХ ст. до Америки виїхало близько 500 тис. селян [20, с. 100]. Селянство витрачало весь свій заробіток на землю і через те зростав попит та ціна. Також до високих цін на землю долучились спекулянти і Парцеляційний банк у Львові, які проводили комісійну парцеляцію на великих відсотках від продажі [29, арк. 49]. Шляхом спекулятивної парцеляції земельної власності при фінансово-кредитній підтримці уряду магнати забезпечували відродження своїх маєтків.

Українські греко-католицькі священники вносили свої пропозиції про зміну земельного устрою. Ідею парцеляції нерентабельної землі великих землевласників та розподілення її між селянами у кредит займався Тит Войнаровський, який розробив власну економічну програму [28, ар. 91]. Ідея отця Войнаровського та доктора Соловія полягала в тому, щоб надати селянам позики на купівлю землі в Краєвім Банку терміном 18 років під процент 4 % оплати в рік [12, с. 22]. Половина позиченої суми мала б оплатити борги, а друга половина мала йти на придбання нової землі. Для цього потрібно було створити власний Український Парцеляційний Банк, який би надавав селянам землю у кредит на не дуже високих відсотках [28, с. 91].

Під покровительством президента міністрів д-ра Кербера у 1900 р. Тит Войнаровський разом з послами до віденського парламенту Миколою Засильком, Степаном Смаль-Стоцьким, Юліаном Романчуком намагались втілити ідею в життя та створити Український Парцеляційний Банк. Для створення цього банку виділялись гроші в сумі 10-15 мільйонів корон під 4 % процент [12, с. 44]. Однак дана ідея, на жаль, не була втілена в життя з причин недовомленості та незлагодженості дій керівництва. Ще одна нарада з цього питання проводилась через 3 роки однак знову без-

успішно. Адвокат зі Стрия доктор Олесницький мав очолити даний Банк, однак доктор Кость Левицький, який очолював Кредитний союз (мережу ощадних кас в Галичині) на засіданні Народного Комітету з цього питання не підтримав створення Українського Парцеляційного Банку, тому що вбачав в ньому конкуренцію своїм касам. В результаті комітет прийняв ухвалу заснування Ощадної каси в Перемишлі. Ідея утворення українською інтелігенцією Парцеляційного банку нажалі не була реалізована [12, с. 45-47].

Зі спогадів о. Тита Вонароського можна побачити реальний стан українського села та як відбувалась парцеляція *«Вже в П'ядиках виринула в мене ідея присвоєння селянам землі шляхом парцеляції. Я бачив, як малоземельні селяни не можуть економічно піднятися, а навпаки стають предметом ошукання, а крім того запримітив, що коли наш селянин має стільки землі, що вона дає йому і його родині забезпечення він стає порядним, роботящим, ощадним, тверезим, культури, а що найважливіше релігійним. Не маючи власної рідні, я постановив собі жити для моєї ширшої рідні для Українського Народу [12, с. 21].*

Незважаючи на перешкоди створенню українського Парцеляційного банку було проведено розподіл маєтностей серед селян. Ще у 1890-х роках Т. Войнаровський почав подів земель в тих селах де був священником. Серед селян П'ядик, Кам'янок Малих, Добровідку, Балинець, Волчківець, Топорівець було розпарцельовано близько 600 моргів землі (морг – міра землі, що дорівнювала 0,56 га. в Західній Україні ця міра використовувалась до 1939 р.) [12, с. 22]. При парцеляції селяни сплачували близько 25-50 корон за морг землі [12, с. 23]. Під керівництвом Тита Войнаровського було здійснено парцеляцію маєтків Скнилова, Миловання, Стриганців, Кортів, Зарваниці. 300 тис. корон коштували маєтки Миловання та Скнилова, 20 тис. коштували Стриганці, 910 тис. корон – Зарваниця. Ціна 1 морга землі приблизно дорівнювала 60 коронам. У 1917 р. було почато парцеляцію 52 тис. моргів єврейських маєтків, а в 1918 році закуплено лісовий маєток «Посіч» обсягом 3 800 моргів по ціні 2 млн. 400 тис. корон [12, с. 51-64]. Значні обсяги парцеляції пояснюються в першу чергу потребами землевласників у коштах для відбудови господарств.

Великі землевласники погоджувались на продаж своїх земель, оскільки мали заборгованості. Наприклад в 12 повітах Тернопільської губернії було 715 маєтків, з яких 552 належало польським поміщикам, 139 єврейським поміщиків і лише 36 українським поміщикам [21, с. 44]. У 1913 р. заборгованість великих землевласників в Галичині становила 214 швейцарських франків (швейцарський франк грошова одиниця, що використовується на території Ліхтенштейну 1898 р. 1 Крона = 100 Геллерів; 1921 р. 1 Франк = 100 Раппенів. Через нестабільність крони 1921 року Ліхтенштейн перейшов на швейцарський франк) за 1 га, а землевласники з меншою кількістю землі мали заборгованості 11 швейцарських франків за 1 га [8, с. 231]. На продаж до Першої світової війни було виставлено 275 681 га землі. Завдяки українським меценатам Титу Войнаровському, Євгену Олесницькому, Степану Федаку 38 тис. га землі перейшли українським селянам [11, с. 30-31] Тоді як польські селяни отримали 237 тис. га маєтків [20, с. 100].

В період Першої світової та польсько-української війн найбільше було зруйновано південно-східні та східні землі Польщі. Відбудова новоутвореної Польської держави в загальному була закінчена в 1923 р., але в деяких регіонах в основному у Східній Галичині післявоєнні сліди залишились ще до 30-х років. У 1923 р. почалась господарська криза, яка тривала до 1926 р. Деякий підйом економіки відбувся в 1927-1928 роках, а вже восени 1929 р. почався новий упадок, який охопив весь

капіталістичний світ. Ця криза сильно вдарила по господарству Польщі. Безробіття досягло шалених розмірів, відбувався спад виробництва промислової продукції, а село потерпало внаслідок довготривалого і значного зниження цін на продукцію сільського господарства. Новий підйом розвитку господарства наступив після 1935 року і був перерваний Другою світовою війною [6, с. 26-44].

На час отримання незалежності Польща не становила єдиного в економічному відношенні організму, до її складу увійшли землі, які раніше належали Австрії, Росії та Пруссії. На кожній з цих ділянок діяло законодавство вищезазначених держав [7, с. 295]. Продовжували існувати великі латифундії. Серед великих землевласників знаходились маєтки, що мали десятки тисяч га, Альфреда Потоцького в Перемишлянському повіті на 8 210 га Якова Потоцького в Бережанському на 7 947 га [7, с. 295]. Родині Радзивілів належало 155 тис га, графу Зигмунту Замойському [13, арк. 15], Чарторийським та Сенявським належали помістя в Ярославському повіті [13, арк. 62]. Одним з найкращих маєтків був палац в Ланцуті магнатів Потоцьких [16, арк. 9]. Близько половини великих маєтків займали ліси [6, с. 33]. У 1918-1919 рр. з ланцутських фільварків було добровільно роздано 3 155 га землі польським військовим осадникам [29, арк. 266]. Загальний план парцеляції маєтку в Ланцуті прийняли у 1921 р. Виділялось 1 500 га для того, щоб цю землю придбали за посередництва війтів місцеві безземельні та малоземельні селяни [30, арк. 7].

Насправді між малими та великими землевласниками була велика прірва. Поряд з великими господарствами відчувалось аграрне перенаселення краю. В Галичині на 100 га площі проживало 102 чоловіки, тоді як в Пруссії тільки 47, а в Данії – 35 [5, с. 114]. Згідно перепису, який був проведений у 1921 році в Польщі існувало 18 916 господарств, що мали в своїй власності понад 100 га. Вони склали 0,6 % загального обсягу господарств, але в той же час займали аж 44,8 % землі. Одночасно 64,6 % загальних господарств менше 5 га мали в приватній власності 14,8 % загального обсягу землі [6, с. 33].

Процес роздробленості селянських господарств в 1920-х роках зріс. У 1921 році у Львівському Станіславівському, Тернопільському воєводствах було 505 тис. господарств величиною до 1 га [5, с. 114]. В середньому на такому господарстві проживало 5 чоловік, що могло забезпечити сільськогосподарською продукцією потреби 1 особи в краї. Тому виходило, що 1 млн. 792 тис. чол. перебували в злиднях. Населення, що проживало на парцелях величиною 2-5 га, яких за переписом 1921 року в українській Галичині нараховувалось 245 тис., становило 490 тис. чоловік. Отже, загалом чисельність населення дрібних господарств становило 2 млн. 282 тис. чоловік [5, с. 98].

Село займало поважну роль в фінансовій структурі країни. Незважаючи на високі податки, які складались з податку на закупівлю землі, ціни в зв'язку з перенаселенням села були досить високі. Коли в кризових роках наступило падіння цін на продукти сільського господарства виявилось що в 1933 році всі готівкові вливання в село становили 1,5 млн. злотих. В той же час заборгованість складала 2,2 млн. злотих. В тій ситуації селянин, щоби сплатити заборгованість процентів та уникнути візиту судовиконавців, продавав неодноразово не тільки надлишки своєї продукції, але також і продукти які були необхідні для проживання родини. Це дозволяло проводити експорт сільськогосподарської продукції. Вивезення цієї продукції складало тенденції росту експорту, в той же час був брак цієї продукції в країні. Це явище називалось голодним податком. Голод також був нерідким гостем на селі в основному в південних і північно-східних воєводствах [6, с. 34]. На селі було постійно приховане безробіття. Відомий економіст З. Людкевич говорив, що в польському

селі у 1921 році близько 2 млн. осіб в основному могли перейти в інші робочі сфери без шкоди для господарства. Кількість безробітних людей щораз зростала. Вони не були потрібні ні в селі, ні в місті, де також панувало безробіття. Перед 1939 роком перенаселення села гальмувалось високою еміграцією до інших країн [6, с. 34].

Польською державою було прийнято ряд законів, які обґрунтовували порядок здійснення парцеляції. 2 серпня 1919 р. Рада Міністрів Польщі видала закон, за яким з 1 вересня 1919 р. дозволялось Головним земельним урядом в Варшаві продавати поміщицькі землі селянам [21, с. 255].

Згідно закону «Про проведення земельної реформи» від 17 грудня 1920 р. Держава повинна була викупити у поміщиків земельні площі, які на східних окраїнах держави були більшими за 400 га, а якщо поміщицькі землі знаходились поблизу міст, то викупу підлягали площі, що перевищували 180 га. Малоземельним та безземельним селянам надавалось право отримати кредит. Польський уряд сприяв тому, щоб розпарцельовані поміщицькі землі Галичини перейшли у власність колоністів із Західної Польщі, насамперед полякам – ветеранам війни [21, с. 255]. Польський Сейм запропонував проект закону про парцеляцію і осадництво, який опирався на «пакт Лянцкоронського». Після запеклих обговорень земельної реформи, уряд Вітоса, що проіснував 200 днів, був повалений. Закон про земельну реформу зі змінами та доповненнями остаточно ухвалили в грудні 1925 р. Він став компромісом між великими землевласниками і селянами. За основу закону приймався добровільний поділ землі по 200 тис. га щороку, а примусовий поділ застосовувався тільки тоді, коли добровільний поділ не приносив відповідних результатів. Для проведення парцеляції на місцях були створені відповідні установи: у 1921-1939 рр. діяв «Відділ землеробства і аграрних реформ»; з 1921 по 1922 рр. та з 1924 по 1928 рр. змінили назву на «Відділ землеробства і ветеринарії»; у 1923 р. – «Відділ землеробства, лісництва і ветеринарії»; з 1931 по 1933 рр. просто – «Відділ землеробства»; а з 1934 по 1939 р. «Відділ землеробства і аграрних реформ» [17, с. 30].

Метою парцеляції було утворення самодостатніх господарських об'єднань, які б покращили побут широких мас населення та давали високоякісну сільськогосподарську продукцію. У 1918-1939 рр. проходив процес парцеляції фільваркової землі, але він був занадто повільний, щоб вплинути на аграрну структуру, та не порушувати інтереси землевласників [6, с. 34].

Швидкий рух парцеляції землі відбувався у перші повоєнні роки. Було продано 60 % земель, що надавались на парцеляцію. Тоді значна частина землі перейшла саме селянам. Вже з 1925 р. відбувся спад процесу парцеляції пов'язаний з труднощами у створенні та будівництві нових осад [8, с. 233]. Уже в 1926 р. територія осадницьких господарств становила у Галичині 82 274 га. Труднощі в проведенні парцеляції полягали в тому, що не було земельних планів та кадастрових карт [8, с. 232], тому перед проведенням парцеляції члени земельної комісії повинні були подати повний звіт про економічний стан, листи та протоколи земельного комісара, який надавав дозвіл парцеляції маєтку та створення карти помістя. В описі маєтку потрібно було вказати: назву маєтку, розміщення фільварків, відстань від повітового міста до залізничної та поштової станцій, назва власника, опис власності, в тому числі і кількість тварин, які знаходяться в маєтку, опис та стан будинків, характеристика довколишніх земель, якість ґрунту та що на ньому вирощують. Такий опис передбачалося здійснювати відповідно до пунктів «Земельної реформи» прийнятої 15 липня 1920 року. Після такого детального опису земельний комісар призначав з даного маєтку землі на парцеляцію та продаж [30, арк. 8].

За рішенням Ради міністрів від 9 січня 1926 р. на парцеляцію в Галичині призначалося ряд маєтків [25, с. 4]:

- у Бучацькому повіті – 71 га з маєтку Стіпка, який належав Олександрю Гнішову та Володимирю Ценському;

- в Чортківському повіті – 900 га з маєтків Ягольниця Стара, Антонів, Свидова, Созолівка, Заболотівка, Ланки, Милівці, які належали Антону Лянскоронському; 93 га з маєтку, який належав Едварду Вайсману Завидовському;

- в Львівському повіті 85 га маєтків Милятичі та Милятичі Нові, що належать Михайлу і Григорію Терлецьким; в Мостиському повіті 100 га виділялось з маєтків Кальників і Малнів, які належать Болеславу Ожеховському;

- в Перемишлянському повіті – 685 га з маєтків Перемишляни, Ганачівка, Борщів, Бриконь, Чимеринці, Заданці, Розворяни, Солова, Волків, що належали Альфреду Потоцькому та по 10 га з маєтків Замостя, Глиняни, Перегноїв, що належали до Францішки Потулицької; 200 га виділялось з маєтків Лутівня, Вапівці, Малковичі, Журавиця Горішня і Журавиця Долішня які належали власності Льва Сапіги;

- в Підгаєцькому повіті: 164 га з маєтку Шумляни Великі, належних до Гелевського Станіслава.

- в Рава-Руському повіті 100 га з маєтків Рата, Рава Руська, Селиска, Гребенне, які були у власності Павла Сапіги. В Рудецькому повіті 100 га з маєтків Березець, Герман, Острів, що відносяться до власності Аделаїди і Кароліни Лянскоронських; 100 га з маєтків Конюшки Тулиголовські, Ловчиці власності Станіслава Баля; 100 га з маєтків Чернихів, Конюшки Семенівські, Мечнеслава Дечинського; 100 га з маєтку Кругловського що належав Тігеру Мехлі.

- в Синявському повіті 350 га маєтків Беско, Мільча, Моціянета належать до ординації Адама Чарторийського.

- в Самбірському повіті 200 га маєтків Гордина, Корналовичі, що належали до Станіслава Созанського, 200 га з маєтку Камінки Олександра Фуровича.

- в Снятинському повіті 80 га з маєтку Деничі, що належало Григорію Якубовичу.

- в Тернопільському повіті 150 га з маєтку Великі Бібрки власності Марка Мітровського

- в Товмацькому повіті 300 га виділено з маєтку Тисовець, Клубівці, Артура-Казимира Потоцького

- в Золочівському повіті 200 га маєтків Юськовичі, Підлисса, Закомарники, які належали Льву Ротенбергу, 115 га в маєтку, який належить до Льва Францова і В. Густі.

Дана земля була нерівномірно розміщена по території воєводств. У Тернопільському воєводстві до 1931 р. добровільно виділялося з фільваркової власності поміщиків на парцеляцію 348 544 га землі [8, с. 232]. У 30-х роках ХХ ст. на продаж почали виставляти за борги землі, які належали Церкві [30, с. 6, 8, 16, 17, 30-44]. Греко-католицьке єпископство в Станіславові 8 грудня 1931 р. подало на парцеляцію маєтки в Богородчанах, Старих Богородчанах, Ляхівцях, Сасенівці та лісового господарства «Діброва» [30, с. 54]. Парцеляцію здійснювали земельні інженери Т. Рижевський та С. Рибачевський, які встановили ціну 90 дол. за морг землі. Селянину за земельний наділ потрібно було сплатити 60 % ціни готівкою, а решта можна було оплатити кредитними векселями, які отримували в банку. За свою роботу інженери отримували по 9 доларів за продаж кожного моргу землі, тобто 10 % від суми [30, с. 54].

Українці могли купувати землі через державні установи, Банк Господарства Крайового, Державний Рільничий Банк, Цукровий Банк, Земельний Гіпотечний Банк [19, с. 6-7] та Українське парцеляційне товариство «Земля». Це товариство впродовж 1920-1921 рр. набуло для парцеляції 6 фільварків загальною площею 1 000 га. Поміщики одержували дозвіл від Головного земельного уряду на безпосередній продаж землі за готівку селянам, оскільки, були зацікавлені в грошових доходах. Польських установи відповідальні за парцеляцію продавали дуже маленькі ділянки землі. Цими шляхами в руки східногалицьких селян перейшло 10 000 га землі [23, с. 16].

У Тернопільському воєводстві найбільше землі на самоуправні осаді пішло: 59,7 % землі у Радехівському та Підгаєцькому повітах, 40-50 % землі – у Тернопільському, Золочівському, Копичинському, Заліщицькому, Перемишлянському і Скалацькому повітах; 30 % обсягу землі припало на повіти Бучацький, Збарзький, Кам'янецький і Чортківський, найменше було виділено 21 - 24 % в повітах Борщові та Теревовлі [8, с. 236] Величина колоній коливалась від 2,4 га до 7,5 га. Була тенденція в докупівлі в середньому до 2га землі для того, щоб збільшити наділи з 2– 3 до 4 – 5 га [8, с. 238]. Впродовж 10 років проведення парцеляції було розпарцельовано 119 172 га. У Бродівському повіті з виділеної земельної власності пропарцельовали 77% [8, с. 233], а у Кам'янецькому тільки 40 % [8, с. 235].

Урожайність теж залежала від якості землі. Деякі власники, які володіли господарством у 2 га могли себе забезпечити сільськогосподарською продукцією та навіть підготувати надлишок на продаж, ніж господарства з 3-4 га. В основному великі землевласники збували землі гіршої якості, тому краща земля менше парцельовалась [8, с. 236].

Решта землі, що підлягала під парцеляцію потрапляла в фонд Державного Земельного Банку. Цей фонд надавав позики для здійснення купівлі розпарцельованої землі та будівництва на ній осад [8, с. 233].

26 листопада 1935 р. Рада Міністрів Польщі прийняла рішення виділяти 25% землі з парцеляційного фонду для продажу українським селянам і призупинити польську аграрну колонізацію [10, с. 276]. Дана постанова була ініційована головою УНДО В. Мудрим, який висловив свої політичні ідеї у програмі “Українські постулати” [4, с. 98-100]. В. Мудрий зробив заяву на пленарному засіданні сейму від 24 лютого 1937 р., в якій протестував проти намірів міністерства продовжити колонізацію земель, населених переважно українцями [4, с. 101-103].

Державний банк відіграв важливу роль в кредитуванні та забезпеченні перебудови фінансово слабких господарств. 27 вересня 1922 р. №10 та №11 вийшла постанова уряду, згідно якої виплата позик на придбання ґрунту та створення осад стояла першочерговим пунктом виконання. Кредит на купівлю землі можна було взяти обсягом 100 %, 90 %, 75 % та 50 % [31, ар. 36,82] від ціни наділу землі і отримати в Центральній касі рільничого відділу в присутності двох довірених осіб, які поручались з підписанням документів. Тоді видавався вексель на вказану суму, який можна було використовувати як обмін на придбання землі та будівельних матеріалів на створення нових осад [31, ар.1]. Урядом з третього бюджету Міністерства рільництва 7 січня 1922 р. було виділено 1 мільярд марок для кредитування в першу чергу осадників – ветеранів війни, а вже потім безземельних та малоземельних селян [31, ар. 79]. Земельна рада визначала кому з осадників потрібна кредитна допомога та в якій кількості. Кредити почали видаватись через каси згідно постанови від 3 квітня 1922 р в погоджені з Міністерством скарбу. Створювались відповідні магазини з будівельними матеріалами для полегшення будівництва будинків новоприбулих польських колоністів [31, ар. 81]. В селах Позняки, Скоморохи, Вербка, Монастир, Підлісся, Підгайці, Замостя, Раковец, Гусятин, Радехів, Рогатин, Перемиш-

ляни, Коломия, Броди, Добріводи, Зборів, Слободка польська та інших було виділено 997 осадникам кредит в сумі приблизно 381 723 050 марок [31, ар. 8-15]. Квота кредиту в середньому становила 500-600 тисяч марок. Надавали кредити від 25 тис. у рідких випадках до 1 000 тисяч марок одній сім'ї.

Другий етап розвитку кредитної допомоги осадникам почався з 1925 року. Львівським відділом державного рілничого банку надавались позики цивільним осадникам згідно постанови уряду від 19. 04. 1923 р. №45 позиц. 375. У Бучацькому, Стриківському, Чортківському і Залечинському повітах було надано за 1926-1927 рр. 400 сім'ям осадників кредитів на суму 196 250 злотих [32, ар. 1-31]. Надавали кредити в середньому від 1000 до 200 злотих. Після прийняття закону 1925 р. значно активізувалась державна парцеляція шляхом вилучення землі за іменними списками. Впродовж 1926 року Земельний Гіпотечний банк видав векселів на загальну суму 2 214610 43 злотих [19, с. 6-7]. З них 1 066 060 95 було видано осадникам, 453 026 48 передано кооператорам, та 700 503 злотих селянам [19, с. 6-7].

Обсяг розпарцельованих земель по Тернопільському воєводстві за 1918-1929 рр. становить 21 тис га. За 11 років велика власність у даному воєводстві зменшила свій обсяг з 118 463 га на 9 721 га тобто це становило 27 %, причому 13,8 % займали ліси [8. с. 252]. В середньому парцелювали 53 127 га землі по 5,5 га на осадни, решта 55 584 га землі по 1,5 га – 2 га. Було утворено 38 124 господарства. Для придбання землі по 35,5 га виділялось 4 190 га, з яких було створено 114 господарств. Крім того поділили 2 550 га землі по 1,2 га на 2 129 дрібніших господарств, а 3 153 га виділяли на загальні цілі [8. с. 239]. До 1 січня 1939 р. в Галичині була застосована парцеляція до 851 маєтку, в результаті чого 1 млн. 330 тис. га орної землі перейшло у власність нових господарів [21, с. 255]. З цієї кількості земель у власність українців потрапило лише 160 тис. га [7, с. 295]. У результаті парцеляції відсоток найбільших господарств зменшився, а відсоток середніх та дрібних господарств збільшився. У 1921-1939 рр. відсоток господарств з кількістю землі менше 5 га виріс з 62,2 % до 64,5 % [7, с. 34]

Якщо порівнювати з Волиню, то там протягом 1921-1938 рр. було розпарцельовано 335 889 га землі [24, с. 16]. Землю парцелювали в декілька етапів: в перший етап в 1921-1925 рр. було розпарцельовано 44% – 150 тис га; 29 % – 98 037 га поділили на другому етапі з 1926 по 1929 рр.; третій етап припав на час світової економічної кризи 1930-1932 рр. Тоді було пропарцельовано лише 11% – 37 856 га та 16 % – 51 890 га землі поділили на четвертому етапі парцеляції [24, с. 16]. Внаслідок парцеляції земель царської родини, Селянського Банку та власників маєтків, які їх покинули, впродовж 1920-30-х рр. осадникам було передано 56 822 га землі.

Загалом процеси парцеляції проходили повільно і були ускладнені різними чинниками. З однієї сторони великі землевласники не хотіли втрачати свої землі без викупу, а з іншої сторони селяни в більшості не могли дозволити собі придбати навіть невеликі ділянки землі розміром 2-5 га. Кредити польською владою в основному виділялись на придбання земель польським колоністам із західних частин новоствореної Польщі. Осадницька політика, на яку виділялися значні кошти не виправдовувала себе. Ефективність цих господарств була низькою, вони не могли забезпечити хороший урожай.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

¹ Bujak Fr. *Historja osadnictwa ziem polskich w krótkim zarysie.* – Warszawa: Druk F. Wszyńskiego i 8-kl, ZGODA, 1920. – 62 s.

² *Podręcznik statystyki Galicji.* – Lwów, 1913. – Т. IX. – Cz. II. – S.168-182

3. Rocznik polityczny i gospodarczy 1933. – Warszawa: Polska Agencja Telegraficzna, 1933 r.– 948 s.+ XII S. 508-519.
4. Sprawozdanie stenograficzne Sejmu. Kadencja IV. – 4 posiedzenia w dniach 5 i 6 grudnia 1935 r. – S. 98.
5. Sojka-Zielinska K. Prawny problem podziału gruntów chłopskich w galicji na tle austriackiego ustawodawstwa agrarnego. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1966 – 197 s. – S. 114.
6. Tomaszewski J. Podstawowe tendencje gospodarki Polski międzywojennej // Nowe drogi. – listopad 1968. – 11 (234) – 240 s. – S. 26-44.
7. Tomaszewski J. Zarys historii gospodarczej Polski 1918-1939. – Warszawa, 1947 – 295 s.
8. Województwo Tarnopolskie. – Tarnopol: Nakładem komitetu wojewódzkiej wystawy rolniczej i regionalnej w Tarnopolu, 1931. – S. 453. – s. 231.
9. Бюджетова промова посла о. Тита Войнарівського виголошена в палаті послів на засіданню 15 листопада 1908 р. // Руслан. – Львів. – 30 січня (12 лютого) 1909. – Ч. 24. – С. 2.
10. Васюга І. Політична історія Західної України (1918-1939). – Львів: Каменяр, 2006. – 335 с. – С. 278; ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 171. – Оп. 1. – Спр. 30 (Надання позик осадникам та листування з цього питання т. III). – 91 арк.
11. Витанович І. Історія українського селянства. – Львів, 1936. – Ч. III. – С. 30-31.
12. Войнарівський Т. Низка споминів з мого життя // Історичні постаті Галичини XIX-XX ст. – Філадельфія, 1961. – С. 22.
13. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). Ф. 1. – Оп 13. – Спр. 16 (Характеристика помістя графа Замойського Зигмунта в Ярославському повіті 1921-1939). – 15 арк.
14. Державний Архів Тернопільської Облaсті (далі – ДАТО). Ф. 34. – Оп 1. – Спр. 3 (Відомості про кількість виданих кредитів для допомоги осадникам Бучацького, Стриківського і інших повітів Тернопільського воеводства за 1926-27 р.).
15. ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 13. – Спр. 26 (Характеристика Сенявських і інших помість Чарторийських, розташованих в Ярославському повіті 1922 рік). – 62 арк.
16. ДАЛО. – Ф.1. – Оп. 13. – Спр. 17 (Характеристика стану сільського господарства в помісті графа Потоцького в Ланцуті). – 9 арк.
17. ДАЛО. Путівник – Львів: Каменяр, 1965. – 375 с. – С. 30.
18. Загальні збори політичного товариства «Жовківська Руська Рада» // Діло. – Ч. 32. – 10 (23) лютого 1901 р. – С. 2.
19. Земельний Банк Гіпотечний // Громадський голос. 8 липня 1927 р. – Ч. 28 – С. 6 -7.
20. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії нарис суспільно-політичного руху (XIXст.-1939 р.). – Івано – Франківськ, 1993. – 163 с. – С. 102.
21. Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов: «Вища школа», 1983. – с. 255. – С. 36.
22. Осечинський В. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. – Львів, 1954. – С. 35.
23. Павликівський Ю. Земельна справа в східній Галичині. – Львів: Накладом НТШ, 1894. – 20 с. – С. 8.
24. Панишко Г. Велике землеволодіння на Волині: 20-30 роки XX ст. // Автореф. дис. на ... канд. істор. наук: 07.00.01 (Історія України) / Інститут українознавства ім. Крип'якевича НАН України. – Львів, 1999. – 16 с.
25. Парцелюють // Громадський голос. – Ч. 8. – 27 лютого 1926 р. – С. 4.
26. Центральний державний історичний архів у Львові (далі – ЦДІА України у Львові). – Ф. 682 (Тит Войнарівський). – Оп. 1. – Спр. 2 (Монографія Вплив Польщі на економічний розвиток України (діафільм)) – 87 арк. – арк. 50.
27. ЦДІА України у Львові. – Ф. 682. – Оп. 1. – Спр. 13 (Статті, реферати Войнарівського про шляхи політичного управління церковними маєтками (фрагменти діафільму)). – Арк. 113.
28. ЦДІА України у Львові. – Ф. 682. – Оп 1.– Спр. 16 (Стаття «Що руйнує наше селянство? Чи є яка рада тій руїні?» (діафільм)). – 91 арк.
29. ЦДІА України у Львові. – Ф. 171. – Оп. 2. – Спр. 838. – 222 арк.
30. ЦДІА України у Львові. – Ф. 171. – Оп. 1. – Спр. 22. – 57 арк.
31. ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 171. – Оп. 1. – Спр. 30 (Надання позик осадникам та листування з цього питання т. III). – 91 арк. – Арк. 36, 82.
32. ДАТО. – Ф. 34. – Оп 1. – Спр. 3 (Відомості про кількість виданих кредитів для допомоги осадникам Бучацького, Стриківського і інших повітів Тернопільського воеводства за 1926-27 р.). – 1-31 арк.